

Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı: Sosyal Kimliklerimiz Ne Denli Karmaşık?

Arş. Gör. Deniz Eniç¹
Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Psikoloji Bölümü

Özge Yanboluolu²
Uludağ Üniversitesi
Psikoloji Bölümü

ÖZET

Roccas ve Brewer'in (2002) öne sürdüğü 'Sosyal Kimlik Karmaşıklığı' kuramı, bireylerin sahip olduğu sosyal kimliklerin ne denli karmaşık olduğunu ve aidiyet hissedilen bu kimliklerin zihinde ne şekilde temsil edildiğini açıklama amacıyla oluşturulmuştur. Sosyal Kimlik Karmaşıklığı "örtüşüm" ve "benzerlik" karmaşıklığı olmak üzere birbiri ile ilişkili iki alt bileşenden oluşur (Roccas ve Brewer, 2002). Üyesi olunan gruplar arasındaki ilişkinin niceliksel olarak yorumlanmasına dayanan *örtüşüm karmaşıklığı* (overlap complexity), bireyin aidiyet hissettiği farklı gruplar arasında algıladığı örtüşme oranı şeklinde tanımlanırken; *benzerlik karmaşıklığı* (similarity complexity) kişilerin bu grupların ne kadar benzer olduklarına yönelik değerlendirmesidir. Literatürde, bireylerin sosyal kimlik karmaşıklığı arttıkça dış gruplara yönelik tolerans düzeylerinin de arttığını gösteren araştırma bulguları yer almasına rağmen Sosyal Kimlik Karmaşıklığı'yla ilgili henüz Türkiye'de yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu makalede, Türkiye literatürüne bir ilk adım olarak Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı tanıtılarak Türkçeleştirilmiş, kavramın öncülleri, ölçüm yöntemi ve alanda yapılan çalışmaların bulguları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı, Gruplar arası ilişkiler, Önyargı, Tolerans

¹ Araştırma Görevlisi, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, denic@adanabtu.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ozge.ynbl@gmail.com

Social Identity Complexity Theory: How Complex are Our Social Identities?

Arş. Gör. Deniz Eniç¹

Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Psikoloji Bölümü

Özge Yanbolluoğlu²

Uludağ Üniversitesi
Psikoloji Bölümü

ABSTRACT

The theory of “Social Identity Complexity” put forward by Roccas and Brewer (2002), was created with a notion that social identities owned by individuals are highly complex and with an attempt to explain how they represent these identities that they feel attached to. Social Identity Complexity consists of two interrelated sub-components called “overlap” and “similarity” complexity (Roccas and Brewer, 2002). *Overlap complexity* is based on the quantitative interpretation of relationships between member groups and identified as the overlap rate of individuals experienced in different groups they feel attached to, while similarity complexity is an evaluation made by individuals as to how these groups are similar to each other. There are research findings that present an increase in tolerance towards out-groups as social identity complexity of individuals increases, yet no such study related to Social Identity Complexity has been found in Turkey. A theory of Social Identity Complexity has been localized into Turkish and introduced for the first time to the literature of Turkey; and premises of the concept, methods of measurement and the findings of the studies conducted in the field have been evaluated.

Keywords: Social Identity Complexity Theory, Intergroup Relations, Prejudice, Tolerance

¹Research Assistant, Adana Science and Technology University, Psychology Dept., denic@adanabtu.edu.tr

²Graduate Student, Uludağ University, Psychology Dept, ozge.ynbl@gmail.com

1. GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan insan, doğumundan ölümüne kadar diğer insanlarla etkileşim içinde bir yaşam sürdürür. Bu etkileşimleri konu edinen grup içi süreçler ve gruplar arası ilişkiler sosyal psikolojinin en önemli çalışma alanlarını oluşturur. Alanyazına bakıldığında, insan doğasının kaçınılmaz bir yönü olan grup olgusunu odağa alan çalışmaların, uzun yıllardır giderek artan şekilde popülerliğini sürdürdüğü görülür (Örn. Roccas ve Brewer, 2002; Sherif, Harvey, White ve Hood, 1961; Tajfel ve Turner, 1979). Grup üyelikleri kişinin hem diğer insanlarla olan etkileşiminin doğasını hem de kendisine ilişkin benlik değerlendirmelerini şekillendirir (Tajfel, 1982).

Tajfel ve Turner (1979) gruplar arası ilişkiler alanında oldukça ses getiren '**Sosyal Kimlik Kuramı**'nda *kişisel* ve *sosyal* olmak üzere iki ayrı kimlik yapısından bahseder. Kişisel kimlik, bireyin sahip olduğu kendine has özellikleri ifade ederken; sosyal kimlikler, benliğin grup üyelikleri ile ilişkili boyutunu kapsar. Kurama göre, benliğin asıl belirleyici yönü olan sosyal kimlikler, bireysel kimlik üzerinde oldukça etkilidir.

Sosyal kimlik ve gruplararası ilişkiler bağlamında yürütülen araştırmalara bakıldığında, ilk dönem çalışmalarının genel anlamda sahip olunan sosyal kimlikler üzerinden tek bir iç-dış grup ayrımı üzerine yoğunlaştığı görülür (Brewer ve Pierce, 2005). Fakat modern ve karmaşık toplumlarda insanlar aynı anda çok sayıda sosyal kimliğe sahiptir. Kişiler arkadaş, iş, aile gruplarına üye oldukları gibi etnik, dini, mesleki grupların da üyesidir. Çoklu sosyal kimliklere ilişkin farkındalığın artması ile son dönemde alanyazında farklı gruplara eş zamanlı şekilde üye olmanın etkilerine ilişkin çalışmaların arttığı söylenebilir (Crisp, Hewstone ve Rubin, 2001; Hewstone, Islam ve Judd, 1993; Roccas ve Brewer, 2002). Özellikle çapraz kategorizasyon çerçevesinde yürütülen araştırmalar, çoklu sosyal kimliklerin gruplar arası ilişkiler düzlemindeki çıktılarının incelenmesine ve anlaşılmasına önemli katkılar sağlar (örn. Crisp ve Hewstone, 1999; 2007).

Çoklu sosyal kimliklerin doğasına dair yapılandırılmış bir çerçeve sunan az sayıda kuramdan biri '**Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı**'dır (Social Identity Complexity Theory). Roccas ve Brewer'in (2002) geliştirdiği bu kuram, aynı anda çok sayıda sosyal gruba üye olmanın birey ve grup düzeyindeki etkilerini yeni bir perspektifle ele alır. Bu konuda yürütülen görgül çalışmalar, kuramın varsayımlarını destekler niteliktedir (Örn. Miller, Brewer ve

Arbuckle, 2009; Schmid, Hewstone, Tausch, Cairns ve Hughes, 2009; S nderlund, Morton ve Ryan 2017).

Türkiye’de çoklu grup üyeliklerinin gruplar arası iliŐkilerde etkilerini incelemek adına yapılan araştırmalara bakıldığında ise bu çalışmaların genel olarak çapraz kategorizasyon bağlamında yürütüldüğü görülmektedir ( rn. Akdoğan, 2015; Arkonaç, 1995; Curun ve Tekdemir-Yurtdaş, 2015). Sosyal kimlik karmaşıklığı ise etkisi henüz Türkçe literatürde incelenmiŐ bir kavram değildir. Bu çalışmanın birincil amacı, sosyal kimlik karmaşıklığı kavramının ülke literatürüne kazandırılmasıdır. Bu doğrultuda, öncelikle yurt dıŐında yapılmış birçok araŐtırmada ele alınan Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramının temel kavram ve varsayımları tanıtılacaktır. Ardından, sosyal kimlik karmaşıklığı olgusunun gruplar arası temas, tehdit algısı ve dış gruplara yönelik tolerans gibi farklı süreçlerle ilişkisini inceleyen araştırma bulguları bir araya getirilerek ilgili konu geniş bir perspektifle ele alınacaktır. Mevcut çalışmanın tüm bu özellikleriyle, alanda bu konudaki Türkçe kaynak eksikliğinin giderilmesine ve sonraki dönemde sosyal kimlik karmaşıklığı ile görgül araştırma yapılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. SOSYAL KİMLİK KARMAŞIKLIĞI KURAMI

Çoklu sosyal kimliklerin insanların hem kendileri hem de diğerleri ile olan iliŐkilerini belirlediğini ifade eden Roccas ve Brewer (2002), geliştirdikleri Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı ile sahip olunan çok sayıda sosyal kimliğin yapısını yeni bir bakıŐ açısı ile ele almıŐtır. Kuramın temelinde yer alan sosyal kimlik karmaşıklığı kavramı, insanların sahip olduğu çoklu kimliklere ilişkin zihinsel temsillerini ifade eder (Roccas ve Brewer, 2002). Bir bakıma çapraz kategorizasyon farkındalığı olarak da tanımlanabilecek bu olgunun gerek birey (S nderlund, Morton ve Ryan 2017) gerekse grup düzeyinde (Miller, Brewer ve Arbuckle, 2009)  nemli  ıktıları vardır.

Kişilerin  yesi olduğu farklı gruplar birbiriyle tamamen i  içe geçen ve örtüşen yapıda olabileceği gibi ( rn. annelik ve kadınlık), bir kesişim halinde de ( rn. avukatlık ve kadınlık) olabilir (Brewer ve Pierce, 2005). Birbirinden farklı kategorilerde tanımlanan gruplar arasında yüksek düzeyde örtüşme olduğunda i  grupları oluŐturan kişiler benzer olduğundan bu gruplar ile  zdeŐŐeme kurabilmek kolaydır. Fakat kategoriler arasındaki örtüşme kısmi bir yapıda ise bir boyutta iç grup  yesi olarak değerlendirilen biri başka bir boyutta dış grup  yesi olarak görülür.

Dolayısıyla, kısmi örtüşme söz konusu olduğunda gruplarla özdeşleşme daha karmaşık bir şekilde gerçekleşir. Sosyal kimlik karmaşıklığı olgusu kategoriler arasında yüksek veya düşük örtüşmenin söz konusu olduğu kesişen gruplarla ilişkilidir (Roccas ve Brewer, 2002).

Sosyal kimlik karmaşıklığı “örtüşüm” ve “benzerlik” karmaşıklığı olmak üzere birbiri ile ilişkili iki alt bileşenden oluşur (Roccas ve Brewer, 2002). Üyesi olunan gruplar arasındaki ilişkinin niceliksel olarak yorumlanmasına dayanan *örtüşüm karmaşıklığı* (overlap complexity), bireyin aidiyet hissettiği farklı gruplar arasında algıladığı örtüşme oranı şeklinde tanımlanabilir. İç gruplar arasındaki benzerliğin niteliksel açıdan değerlendirilmesi ise *benzerlik karmaşıklığı* (similarity complexity) olarak tanımlanmıştır. Önemli nokta ise üyesi olunan grupların gerçekte birbirine ne ölçüde benzediği ya da üyelerinin birbiri ile ne kadar örtüştüğü değil bireylerin bu gruplara ilişkin öznel temsillerinin ne olduğudur.

Roccas ve Brewer (2002), çok sayıda iç ve dış grup arasındaki ilişkinin dört alternatif şekilde temsil edildiğini iddia etmektedir. Bunlar; düşük karmaşıklıktan yüksek karmaşıklığa doğru sırasıyla, kesişim (intersection), baskınlık (dominance), bölümlenme (compartmentalization) ve birleşimdir (merger). En düşük düzeydeki sosyal kimlik karmaşıklığına denk gelen *kesişim* durumunda, farklı grupların kesiştiği noktada yer alan kişiler iç grup; grup üyeliklerinin diğer kombinasyonlarında kalanlar ise dış grup olarak tanımlanır. Örneğin, kadın bir avukat birincil sosyal kimliğini cinsiyetinin ve mesleğinin kesişimi olarak tanımlarsa kesişim noktasında yalnızca diğer kadın avukatlar yer alır. Böylesi bir durumda kesişim kimliğini paylaşmayanlar (erkek avukatlar, avukat olmayan kadınlar) dış grup üyesi olarak değerlendirilir. Sosyal kimlik karmaşıklığının bir sonraki aşaması olan *baskınlık* ise belirlenen bir sosyal kimliğin birey için diğer bütün grup üyeliklerinden daha anlamlı olması durumunu ifade eder. Burada kişi, tüm grup üyeliklerini birincil kimliği altında değerlendirir ve iç grubunu birincil grup üyeliğini taşıyan bireylerden oluşturur. Örneğin, kadın bir avukat mesleki kimliğini ön planda tutuyorsa avukat olan erkekleri iç grup; avukat olmayan kadınları dış grup üyesi olarak algılar. Karmaşıklığın bir üst düzeyi olan *bölümlenme* örüntüsünde ise farklı grup kimlikleri birbirinden izole bir şekilde yer alır. Bölümlenme temsiline kişilerin birbiri ile uyumlu ve uyumsuz grup kimlikleri eş zamanlı şekilde etkin değildir. Burada sosyal kimlikler bağlama özgüdür. Yani, bazı durumlarda belirgin bir grup üyeliği birincil sosyal kimliği oluştururken başka durumda bir diğer kimlik birincil konuma geçer. Örneğin, ofis

ortamında iç-dış grup ayrımını belirleyen mesleki kimlik iken; evde yaş ya da cinsiyet kimlikleri ön planda olabilir. Sosyal kimlik karmaşıklığının en üst düzeyi olan *birleşimde* ise birincil sosyal kimlik, farklı iç grupların bir araya gelmesinden oluşur ve örtüşmeyen grup üyelikleri eş zamanlı şekilde aktiftir. Bu kimlik karmaşıklığı örüntüsüne sahip olan kadın bir avukat için hem mesleki kimliği hem de cinsiyeti önemlidir. Dolayısıyla, hem avukat olmayan kadınları hem de avukat olan erkekleri iç grup üyesi olarak algılar. Sonuç olarak, birey daha fazla sosyal kimliğe sahip oldukça iç grup tanımı genişler, keskin iç grup-dış grup ayrımları ve gruplar arası farklılaşma azalır.

2.1.Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Nasıl Ölçülür?

Sosyal kimlik karmaşıklığı bireysel farklılık olarak değerlendirilen bir değişkendir. Öz bildirim dayalı ölçümlerle, kişilere farklı alanlarda iç grup üyelikleri sunulur; bu gruplar arasındaki uyuma ve benzerlikleri derecelendirmeleri etmeleri istenir. Bireyler kendilerini ait hissettikleri farklı grupları yapısal açıdan birbirine benzer değerlendiriyor ve bu grupları aynı kişilerin bir araya getirdiğini düşünüyorsa düşük düzeyde sosyal kimlik temsiline sahiptir. Öte yandan, iç gruplarının birbiri ile örtüşmeyen yönlerini ve grupların yapısal farklılıklarını algılayan bireylerin sosyal kimlik karmaşıklığı yüksektir (Miller, Brewer ve Arbuckle, 2009). Diğer bir ifadeyle, iç grupları arasındaki kısmi örtüşmelerin farkında olan sosyal kimlik karmaşıklık düzeyi yüksek kişiler, bir değerlendirme boyutunda dış grup üyesi olan kişilerin başka bir kategori bağlamında iç grup üyesi olabileceklerinin farkındadır. Sosyal kimlik karmaşıklığı düşük olanlar ise bir boyutta dış grup üyesi olarak değerlendirdiği herhangi birini farklı kategori boyutlarında da dış grup üyesi olarak algılamaya eğilimlidir (Brewer, 2008).

Sosyal kimlik karmaşıklığı kavramının kullanıldığı araştırmalar incelendiğinde, bu çalışmaların bazılarında örtüşüm ve benzerlik alt boyutlarından yalnızca biri ile ilgili ölçüm alındığı (Örn. Miller, Brewer ve Arbuckle, 2009); bazılarında ise her iki bileşenin bir arada incelendiği (Örn. Schmid, Hewstone, Tausch, Cairns ve Hughes. 2009) görülür. Örtüşüm karmaşıklığına ilişkin ölçüm alınırken öncelikle, katılımcılardan farklı alanlarda kendileri için önemli olan ve birbiri ile çapraz kesişen üç ya da dört kimliği (Örn. kadın, avukat, yaşlı, müslüman gibi.) belirtmeleri istenir. Ardından, yöneltilecek bir dizi likert tipi soru ile katılımcıların olası tüm grup çiftleri arasındaki iki yönlü örtüşme algısı ölçülür (Örn. Kadınların kaç tanesi avukattır? ; Avukatların kaç tanesi kadındır?). Benzerlik karmaşıklığına ilişkin

ölçümlerde ise katılımcılardan seçtikleri grup üyelerinin birbirine ne ölçüde benzer olduklarını değerlendirmeleri istenir (Örn. Kadınlar avukatlara ne kadar benzer?). İç grupları arasında uyuşmanın fazla olduğunu rapor ederek ölçümden yüksek puan alanlar daha basit bir sosyal kimliğe sahip iken; daha az uyuşma değerlendirerek düşük puan alanlar daha karmaşık bir sosyal kimliğe sahiptir. Yani, ölçümden alınan yüksek puanlar, düşük sosyal kimlik karmaşıklığına işaret eder.

Örtüşüm karmaşıklığındaki bireysel farklılıkların Schwartz'ın (1992) geliştirdiği değerler ile korelasyon gösterdiği bulgusundan hareket eden Brewer (2010), sosyal kimlik karmaşıklığına dair yukarıda bahsedilen ölçüm yönteminin yapı geçerliliğinin yüksek olduğunu ifade eder. Tahmin edileceği gibi, örtüşüm karmaşıklığı ölçümünden yüksek puan alan kişiler muhafazakarlık ve güç değer boyutlarına önem verir. Yeniliğe açıklık ve evrensellik değerleri ise düşük örtüşüm karmaşıklığı puanı ile ilişkilidir (Roccas ve Brewer, 2002).

Sosyal kimlik karmaşıklığına ilişkin ölçümlerin iç tutarlılık katsayılarına bakılacak olursa, bu ölçüm yönteminin kullanıldığı çalışmaların büyük kısmında elde edilen iç tutarlılık değerinin yüksek olduğu ifade edilebilir. Schmid ve arkadaşlarının (2009) yürüttüğü çalışmada benzerlik karmaşıklığının Cronbach Alfa katsayısı birinci çalışmada .89 ve ikinci çalışmada .80 değerindedir. İkinci çalışmada benzerliğin yanı sıra örtüşüm karmaşıklığına dair ölçüm alan araştırmacıların bu alt boyuta ilişkin elde ettiği iç tutarlılık değerinin kabul edilebilir bir değer olan .60 olduğu görülür (Schmid ve ark, 2009). Meyer'in (2014) araştırmasında ise iç tutarlılık katsayısı örtüşüm karmaşıklığı için .71, benzerlik karmaşıklığı için .76 düzeyindedir. Benzerlik ve örtüşüm karmaşıklığının bir arada ele alındığı başka bir çalışmada, sosyal kimlik karmaşıklığı toplam puanının tutarlılık katsayısı .91 değerindedir (Knifsend ve Juvonen, 2013). Kısacası, yukarıda bahsedilen ölçüm yöntemini kullanan araştırmalarda, orta ve yüksek iç tutarlılık katsayıları elde edilmiştir.

2.2.Sosyal Kimlik Karmaşıklığının Öncülleri Nelerdir?

Bireysel bir özellik olarak ele alınan sosyal kimlik karmaşıklığı hem kişilik özelliklerinden hem de çevresel faktörlerden etkilenen bir olgudur. Bireyin diğer kişi ve gruplara dair bilgi edinme ihtiyacı, sosyal deneyimlerinin karmaşıklık düzeyi ve dikkat kaynaklarını etkileyen çevresel faktörler sosyal kimliklerinin ne ölçüde karmaşık bir yapılanma içinde olacağını belirleyen en önemli etmenlerdir (Roccas ve Brewer, 2002).

Sosyal dünyanın zihinde karmaşık bir şekilde yapılanması grup sınırlarının belirgin şekilde ayrışmaması anlamına gelir (Brewer, 2008). Kişilerin belirsizliğe tolerans gösterme eğilimleri ise kimlik karmaşıklığını şekillendiren en önemli bireysel özelliklerden biridir. Belirsizliğe düşük tolerans gösteren kişilerin sosyal kimliklere ilişkin temsilleri basit bir örüntü içindedir (Roccas ve Brewer, 2002). Günlük yaşam içerisinde hangi değerlere öncelik verildiği de sosyal kimlik temsilini şekillendiren bireysel faktörlerdendir. Daha önce ifade edildiği gibi, Schwartz'ın (1992) değerler modelinde muhafazakârlık ve güç değerlerine önem veren kişilerin sosyal kimliklere ilişkin zihinsel temsilleri daha basit bir yapılanma içindedir. Öte yandan, yeniliğe açıklık ve evrensellik değerlerini önceleyen kişiler belirsiz grup sınırlarına kolaylıkla tolerans gösterdiğinden, bu bireylerin sosyal kimliklerinin daha karmaşık bir örüntü içinde olduğu görülür (Roccas ve Brewer, 2002).

Parçası olunan toplumun ve sosyal çevrenin özellikleri; sosyal deneyimlerin karmaşıklık düzeyi iç ve dış grup üyeliklerinin zihinsel yansımasını etkiler. Örneğin, çok kültürlü toplumlarda yaşayan bireyler, diğer etnik, dinsel ve diğer gruplarla daha fazla temas deneyimleri içerisindedir (Brewer, 2009). Araştırma bulguları, farklı grup üyeleri ile temas etmenin kimlik karmaşıklığının en önemli durumsal öncüllerinden olduğuna işaret eder. Miller, Brewer ve Arbuckle (2009) farklı etnik grupların bir arada bulunduğu yerlerde yaşayan kişilerin daha karmaşık sosyal kimlik temsillerine sahip olduğunu bulgulamıştır. Araştırmacılar, heterojen bir sosyal çevrede yaşamının ve günlük yaşam içerisinde farklı sosyal gruplarla temas halinde olmanın karmaşık sosyal kimlik temsilinin oluşumuna zemin hazırladığını ifade etmiştir. Schmid ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında da önceki bulguya benzer şekilde, dış grupta doğrudan temasa geçmenin yüksek düzeyde sosyal kimlik karmaşıklığı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Aynı konunun ele alındığı bir başka çalışmadan da paralel bulgular elde edilmiş; çevresel çeşitliliği yüksek muhitlerde yaşayan kişilerin sosyal kimliklerinin karmaşık bir yapılanma içerisinde olduğu bulunmuştur (Schmid, Hewstone ve Al Ramirah 2012). Tüm bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, etnik grup çeşitliliği gösteren koşullarda yaşayan insanların, kendileri ile belirgin olarak farklılaşan kişilerin başka boyutta iç grup üyesi olabileceklerinin farkında olduğuna işaret etmektedir. Kısacası, çeşitli sosyal gruplarla bir arada olmak, bireylerin sosyal grupların karmaşık ve birbirine örtüşmeyen doğasının farkına varmalarını sağlamaktadır.

Sosyal kimlik karmaşıklığı, çevresel özelliklerin yanı sıra durumsal faktörlerin de etkisine açık bir kavramdır. Basit yapıdaki sosyal kimliklere kıyasla karmaşık kimliklerin farkındalığı daha yoğun bilişsel değerlendirme ve dikkat gerektirir. Dolayısıyla, stres ve bilişsel yük gibi faktörler karmaşık yapıdaki kimliklere ilişkin bilgilerin ulaşılabilirliğini geçici olarak azaltan durumsal faktörlerdir. Böylesi koşullarda, gruplar arasındaki sınırların belirgin olduğu basit yapıdaki örüntülere dair bilgilerin çok daha ulaşılabilir bir durumda olduğu ifade edilebilir (Roccas ve Brewer, 2002).

Sosyal kimlik temsilini etkileyen durumsal faktörlerden bir diğeri ise grup kimliğine yönelik tehdit algısıdır. Bireyler, dış grubu tehdit olarak algıladıkça o grubun üyelerine yönelik olumsuz tutum ve önyargılarının arttığını gösteren geniş bir literatür vardır (Stephan ve Stephan, 1996; Stephan ve Stephan, 2000). Araştırmalar, tehdit durumunda insanların iç grubu daha homojen ve dış gruptan farklı değerlendirme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Corneille, Yzerbyt, Rogier ve Buidin, 2001; Doosje, Ellemers ve Spears, 1995). İç ve dış grup hakkındaki algı ve değerlendirmeler sosyal kimliklere ilişkin temsillerle doğrudan ilişkilidir. Schmid ve arkadaşları (2009) sosyal kimlik karmaşıklığının farklılaşma tehdidi ile ilişkisini inceledikleri çalışmada, yüksek düzeyde farklılaşma tehdidi hissedilen kişilerin üye oldukları çok sayıda grubu birbirine benzer algılama eğiliminde olduğunu bulgulamıştır. Yani, yüksek farklılaşma tehdidi algısı sosyal kimlik temsilinin düşük karmaşıklık içinde yapılması ile ilişkilidir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, bireylerin ne denli karmaşık sosyal kimlik örüntülerine sahip olacakları sosyalizasyon deneyimleri, bireysel özellikleri ve içinde buldukları çevresel faktörler tarafından şekillenmektedir. Bu faktörlerden ilk ikisi karmaşık sosyal kimliklerin ulaşılabilirliğinde uzun süreli etkilere yol açarken; çevresel faktörler kimlik karmaşıklığında kısa süreli durumsal değişimlere yol açar (Roccas ve Brewer, 2002).

2.3.Sosyal Kimlik Karmaşıklığı ve Önyargı

Bir grubun tümüne ya da belirli bir gruba üyeliği nedeniyle bir bireye yöneltilen hatalı ve olumsuz inançlar olarak tanımlanabilecek *önyargılar*, gruplar arası yanlılık olgusunun tutum bileşeni olarak değerlendirilir (Allport, 1954). Önüne geçilmediği takdirde toplumsal boyutta ciddi olumsuzluklara neden olabilecek sistematik önyargılar, geniş kitlelerce desteklendiğinde soykırımla dahi sonuçlanabilir (Hogg ve Vaughan, 2014). Dolayısıyla, önyargının doğasını

anlamak ve bu olumsuz tutumların mümkün olduğunca önüne geçmeye çalışmak, uzun yıllardır gruplar arası ilişkiler bağlamında yürütülen çalışmaların başat amaçları arasında yer alır.

Önyargı literatüründe, yetkecilik, özgüven, merkezizetçilik, sosyal baskınlık yönelimi, sağ kanat yetkeciliği gibi çeşitli birey düzeyi değişkenlerin önyargıyı nasıl etkilediği yıllardır çalışılmaktadır (Örn, Allport, 1954; Altmeyer, 1988; Pettigrew, 1998; Sidanius ve Pratto, 1999; Stephan ve Stephan, 1996; 2000). Sosyal kimlik karmaşıklığının önyargı üzerindeki rolünün incelendiği çalışmalar ise görece daha yakın tarihlidir (Branković ve ark, 2016; Brewer, 2010; Brewer ve Pierce, 2005; Costabile ve Austin, 2017; Schmid ve ark, 2012). Roccas ve Brewer (2002), geliştirdikleri kuramda bireylerin sahip olduğu sosyal kimliklerin karmaşıklık düzeyi arttıkça dış gruplara olan önyargılarının azalacağını öne sürmüştür. Bu konuda yürütülen görgül çalışmalar ise yüksek sosyal kimlik karmaşıklığına sahip bireylerin dış grup üyelerine karşı daha toleranslı olduğu ve onlara yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları görüşünü desteklemiştir (Örn, Brewer ve Pierce, 2005; Knifsend ve Juvonen, 2014; Roccas ve Brewer, 2002).

Schmid ve arkadaşları (2012, 2. çalışma), Almanların ülkede bulunan diğer gruplara olan tutumlarını sosyal kimlik karmaşıklığı, çeşitlilik, iç grup yanlılığı, sosyal mesafe kavramları üzerinden ele aldıkları çalışmalarında, kuramın varsayımlarını destekleyen bulgular elde etmiştir. Çalışmanın temelinde olan çeşitlilik kavramı, kişilerin yakın çevresindeki etnik grup yelpazesinin ne kadar geniş olduğu ile ilişkili bir olgudur. Araştırma kapsamında yapılan yol analizinde, çeşitlilik algısının sosyal mesafe ve iç grup yanlılığını negatif yönde yordadığı; bu ilişkide ise sosyal kimlik karmaşıklığının aracı bir rolü olduğu görülmüştür. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, çevresel çeşitliliği yüksek bir muhitte yaşamak dış gruplara yönelik önyargıları sosyal kimlik karmaşıklığı aracılığıyla zayıflatmıştır. Çeşitliliği yüksek yerlerde yaşayan Almanların, sosyal kimlik karmaşıklığı arttıkça ülkede bulunan diğer gruplara (Türkler, Ruslar...) yönelik sosyal mesafe ve iç grup yanlılığı düzeyleri azalmıştır.

Miller, Brewer ve Arbuckle (2009) ise sosyal kimlik karmaşıklığı-dış gruba yönelik tutumlar ilişkisinde belirsizliğe tolerans, bilgi ihtiyacı, politik ideoloji ve duyguların rolünü incelemiştir. Bu çalışmada, Amerikan öğrencilerin sosyal kimlik karmaşıklığının Afrikalı Amerikanlara, Asyalı Amerikanlara ve Meksikalı Amerikanlara olan örtük ve açık ırksal tutumlarına olan etkileri ele alınmıştır. Sosyal kimlik karmaşıklığını sadece örtüşüm

karmaşıklığı ölçümüyle inceleyen araştırmacılar, katılımcıların biliş ihtiyacı ve politik ideolojileri kontrol edildiğinde dahi örtüşüm karmaşıklığının ırk temelli olumsuz tutum ve duyguları negatif yönde yordadığını bulmuştur.

Ergenlik dönemini sosyal kategorizasyonun belirginleşmesi nedeniyle kritik bir dönem olarak değerlendiren Knifsend ve Juvonen (2012), sosyal kimlik karmaşıklığı ile önyargı arasındaki ilişkiyi ergen katılımcılarda incelemiştir. Bir yıl süreyle alınan boylamsal ölçümlerde, yüksek sosyal kimlik karmaşıklığının pozitif dış grup tutumlarını yordadığı görülmüştür. Yine Knifsend ve Juvonen'in (2014) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları bir diğer çalışmada, etnik gruplar arasındaki arkadaşlık ve dış gruplara yönelik önyargı arasındaki ilişkide sosyal kimlik karmaşıklığının aracı rolü bir model test edilmiştir. Sonuç olarak, farklı etnik gruplara erişimin kolay olması (diğer etnik gruplardan sınıf arkadaşlarının bulunması) ve dış grup arkadaşlıklarının sosyal kimlik karmaşıklığı aracılığıyla önyargıları azalttığı görülmüştür.

Schmid ve arkadaşları (2009), olumsuz dış grup tutumlarına neden olan faktörleri farklı bir model kapsamında değerlendirdiği bir araştırma yürütmüştür. Araştırma sonucunda, gruplar arası pozitif temasın dış grupta ilgili algı ve tutumlarını, sosyal kimlik karmaşıklığı aracılığıyla etkilediği görülmüş ve yüksek sosyal kimlik karmaşıklığının olumlu dış grup tutumlarını yordadığı bulunmuştur. Diğer bir deyişle, gruplar arası temas yüksek sosyal kimlik karmaşıklığı aracılığıyla dış grup üyelerine daha toleranslı olmayı sağlamaktadır.

Sosyal kimlik karmaşıklığı ile önyargı arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmaların bulguları bir araya getirildiğinde, benzer olmayan insanların bir arada yaşaması, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri kurması, bireylerin daha karmaşık kimlikler geliştirmesini sağlamaktadır. Karmaşık sosyal kimliklere sahip kişiler daha düşük düzeyde iç grup yanlılığı ve dış gruplara karşı daha az önyargılı tutumlar sergilemektedir. Dolayısıyla, gruplar arası temas ile önyargı arasındaki ilişkide sosyal kimlik karmaşıklığının aracı rolü olduğu ifade edilebilir. Bu varsayımı destekleyen en önemli bulgu, gruplar arasındaki temas deneyimlerinin sosyal kimlik karmaşıklığı aracılığıyla dış grup tutumlarını yordadığını ortaya koyan Schmid, Hewstone ve Tausch'ın (2014) çalışmasından gelmiştir.

Çoklu sosyal kimliklerin gruplar arasındaki olumsuz tutumları azaltması farklı kuramsal mekanizmalar ile açıklanmaktadır. Öncelikle çapraz kesişen gruplar, sosyal kategorizasyonun

daha karmaşık hale gelmesini ve iç-dış grup ayrımının azalmasını sağlar (Brewer ve Pierce, 2005). Ayrıca, çok sayıda gruba üye olmak, kendini tanımlama ve ait olma ihtiyaçlarını karşılamada tek bir grubun öneminin azalmasına yol açar (Brewer, 1991). İç ve dış gruplar arasındaki örtüşme durumunda devreye giren bilişsel denge mekanizmasının da dış gruba yöneltilen olumlu tutumların artmasında önemli rol oynadığı ifade edilebilir. Bir kategoride iç grup üyesi başka bir kategori boyutunda ise dış grup üyesi olan biri, iç grup üyesi olarak olumlu; fakat dış grup üyesi olduğunda olumsuz değerlendirilir. Böylesi bir durumda ortaya çıkan bilişsel tutarsızlığı azaltmak adına örtüşen üyeliklere dayanarak dış grup üyelerine daha fazla olumlu özellikler yöneltilir (Brewer, 2010). Kısacası, dış grup üyesi olarak tanımlanan kişilerin başka bir boyutta iç gruptan olabileceğini bilmek, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla dış grup üyelerine yöneltilen olumsuz tutumların azalmasına katkı sağlar.

3. SONUÇ

Gruplar arası ilişkiler kapsamında yürütülen çalışmaların giderek çoklu sosyal kimlikler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle son dönemde geliştirilen Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramında, farklı gruplara eş zamanlı üyeliğin gruplar arası ilişkilere etkilerini detaylandırılmış bir şekilde ele alınmıştır. Türkiye açısından bakıldığında ise çoklu kimliklere ilişkin çalışmaların genellikle iki grup üyeliği üzerinden ele alınan çapraz kategorizasyon çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir. Bu makalenin temel amacı, Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı ile ilgili Türkçe kaynak eksikliğinin giderilmesine katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda öncelikle, Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramının temel kavram ve varsayımları üzerinde durulmuştur. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak sosyal kimlik karmaşıklığı kavramının iki bileşeni olan örtüşüm ve benzerlik karmaşıklığından bahsedilmiş; ardından kuramın temel taşı olan sosyal kimlik karmaşıklığının bireysel ve çevresel öncülleri irdelenmiştir.

Sosyal kimlik karmaşıklığı kavramını ilginç ve önemli kılan bu olgunun gruplar arası ilişkiler yazınının başat konularından olan önyargılar ile doğrudan ilişkisidir. Bu konuda gerçekleştirilen çalışmalar, sosyal kimliklere ilişkin zihinsel temsilleri karmaşık şekilde yapılanan kişilerin kimlik karmaşıklığı düşük olanlara kıyasla farklılıklara daha toleranslı olduğunu ve dış gruplara karşı daha olumlu tutumlar beslediğini ortaya koymuştur (Örn. Brewer ve Pierce, 2005; Knifsend ve Juvonen, 2012, 2014; Miller ve ark, 2009). Aslında, sosyal kimlik karmaşıklığının gruplar arası ilişkilere etkilerini ele alan araştırma bulguları bir araya

getirildiğinde, bu süreçler arasında çift yönlü bir etkileşimden söz edilebilir. Şöyle ki, sosyal kimlik karmaşıklığı, bir yandan iç ve dış grup arasındaki ilişkinin doğasını etkilerken; öte yandan grupların birbiri ile temas deneyimlerinden de etkilenmektedir.

Türkiye, birbirinden farklı etnik köken ve kültürel arka plana sahip bireylerin yaşadığı bir ülke olması sebebiyle çeşitli gruplar arasındaki ilişki ve çatışmaların yıllardır farklı disiplinlerce çalışıldığı bir ülkedir. Bireylerin ait hissettikleri etnik, dini ve sosyal gruplara üyelikleri ile ilişkili olan Türk, Kürt, Alevi, Sünni, Müslüman gibi kimlikler ülke dinamiğinde önemli bir yer taşımakta, bireylerin bu kimliklerle ne derece bütünleştiği ise dış gruplara olan tutum ve algılarını şekillendirmektedir. Her ne kadar henüz incelenmemiş olsa da Türkiye, sosyal kimlik karmaşıklığı gibi çoklu grup üyeliklerine ilişkin bir olgunun çalışılması için hayli elverişli bir ülke konumundadır. Kuramsal gerekçeler ve görgül araştırma bulgularından hareketle, sosyal kimlik karmaşıklığının, bahsedilen gruplara üye olan kişilerin dış gruplara yönelik tolerans ve önyargı düzeylerini açıklayabilecek önemli bir kavram olduğu düşünülmektedir. Önceki araştırma bulguları ile tutarlı şekilde, Türk örneğinde sözü geçen sosyal kimliklerle ilgili karmaşık temsillere sahip olan bireylerin, farklılıklara karşı daha toleranslı olacağı ve dış grup üyelerine daha düşük düzeyde önyargı besleyeceği öngörülmektedir. Mevcut çalışma ile Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramının temel kavramlarının tanıtılması ve Türkçeleştirilmesi kurama ilişkin sonraki dönemde yapılacak görgül çalışmaların ilk adımı olarak görülmektedir.

Sosyal kimlik karmaşıklığı olgusunun gruplar arası temas, tehdit algısı ve dış gruplara yönelik tolerans gibi farklı kuramların kavramları ile bir arada incelendiği bu makalenin, gruplar arası ilişkileri geniş bir perspektiften ele aldığı ifade edilebilir. Belirtilen bütün özellikleriyle mevcut çalışma Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramının Türkçe literatüre kazandırılması noktasında önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. (2015). *Basit kategorizasyona karşı çapraz kategorizasyonun gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkisi: Ertuşi ve Pinyanişi aşiret grupları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Altemeyer, B. (1988). *The Jossey-Bass social and behavioral science series and The Jossey-Bass public administration series. Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass.
- Arkonaç, S.A.(1995). Çapraz grup üyeliği ve gruplar arası ayırt edicilik. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 10,125-136.
- Branković, M. Pavlović, M. Žeželj, I. Vladislavljević, M. Jovanović, O. ve Petrović, N. (2016). Social Identity Complexity and Inclusiveness As Predictors of Intergroup Emotions. *Primenjena Psihologija*, 8(4), 363. <https://doi.org/10.19090/pp.2015.4.363-378>.
- Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality & Social Psychology*, 17(5), 475-482.
- Brewer, M. B. (2008). Deprovincialization, social identity complexity and outgroup acceptance. In U. Wagner, C. Tredoux, G. Finchilescu & L. Tropp (Eds.), *Improving intergroup relations. Building on the legacy of Thomas F. Pettigrew* (pp. 160–176). Oxford, UK & Malden, MA: Blackwell.
- Brewer, M. (2010). Social identity complexity and acceptance of diversity. In R. J. Crisp (Ed.). *The psychology of social and cultural diversity* (pp. 11–33). Hoboken:Wiley-Blackwell.
- Brewer, M. B. ve Pierce, K. P. (2005). Social identity complexity and outgroup tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(3), 428–437. <https://doi.org/10.1177/0146167204271710>.
- Corneille, O. Yzerbyt, V.Y. Rogier, A. ve Buidin, G. (2001). Threat and the Group Attribution Error: When Threat Elicits Judgments of Extremity and Homogeneity. *Society for Personality and Social Psychology*. 27(4), 437-446.

- Costabile, K. A. ve Austin, A. B. (2017). A riot on campus: The effects of social identity complexity on emotions and reparative attitudes after ingroup-perpetrated violence. *Aggressive Behavior*, 44(1), 50-59.
- Crisp, R. J. ve Hewstone, M. (1999). Differential evaluation of crossed category groups: Patterns, processes, and reducing intergroup bias. *Group Processes & Intergroup Relations*, 2(4), 307-333.
- Crisp, R. J. ve Hewstone, M. (2007). Multiple social categorization. In M. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 39, pp. 163–254). Orlando, FL: Academic Press.
- Crisp, R. J. Hewstone, M. ve Rubin, M. (2001). Does Multiple Categorization Reduce Intergroup Bias?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(1), 76-89.
- Curun, F. ve Tekdemir-Yurtdaş, G. (2015). Basit ve Çaprazlanmış Grup Üyeliklerinin Algılanışı: Cinsiyet ve Yaş Değişkenleri. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 34(2), 35-52.
- Doosje, B. Ellemers, N. ve Spears, R. (1995). Perceived intragroup variability as a function of group status and identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31(5), 410-436.
- Hewstone, M. Islam, M. R. ve Judd, C. M. (1993). Models of crossed categorization and intergroup relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(5), 779.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (1995). *Social Psychology: An Introduction*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf: London.
- Knifsend, C. A. ve Juvonen, J. (2013). The role of social identity complexity in inter-group attitudes among young adolescents. *Social Development*, 22(3), 623–640. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2012.00672.x>.
- Knifsend, C. A. ve Juvonen, J. (2014). Social Identity Complexity, Cross-Ethnic Friendships, and Intergroup Attitudes in Urban Middle Schools. *Child Development*, 85(2), 709–721. <https://doi.org/10.1111/cdev.12157>.
- Meyer, D. (2014). *Social identity complexity and sport fans* (Unpublished master's thesis). University of Pretoria, Pretoria.

- Miller, K. P. Brewer, M. B. ve Arbuckle, N. L. (2009). Social identity complexity: Its correlates and antecedents. *Group Processes and Intergroup Relations*, 12(1), 79–94. <https://doi.org/10.1177/1368430208098778>.
- Pettigrew, T.F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65–85.
- Roccas, S. ve Brewer, M. B. (2002). Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review*, 6, 88–106.
- Schmid, K. Hewstone, M. ve Ramiah, A. Al. (2012). Neighborhood Diversity and Social Identity Complexity: Implications for Intergroup Relations. *Social Psychological and Personality Science*, 4(2), 135–142. <https://doi.org/10.1177/1948550612446972>.
- Schmid, K. Hewstone, M. ve Tausch, N. (2014). Secondary transfer effects of intergroup contact via social identity complexity. *British Journal of Social Psychology*, 53(3), 443–462. <https://doi.org/10.1111/bjso.12045>.
- Schmid, K. Hewstone, M. Tausch, N. Cairns, E. ve Hughes, J. (2009). Antecedents and consequences of Social identity complexity: Intergroup contact, distinctiveness threat, and outgroup attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(8), 1085–1098. <https://doi.org/10.1177/0146167209337037>.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1-69). San Diego, CA: Academic press.
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Sherif, M. Harvey, O. J. White, B. J. Hood, W. R. & Sherif, C. W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment (Vol. 10)*. Norman, OK: University Book Exchange.
- Sønderlund, A. L. Morton, T. A. ve Ryan, M. K. (2017). Multiple group membership and well-being: Is there always strength in numbers?. *Frontiers in Psychology*, 8, 1038.
- Stephan, W. G. ve Stephan, C. W. (1996). Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20, 409-426.

Stephan, W.G. ve Stephan, C.W. (2000). An integrated theory of prejudice. In: Oskamp, S. (ed.) *Reducing prejudice and discrimination*. 23–45. Erlbaum, Mahwah.

Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: BrooksJCole.